

Zəngin və şərəfli ziyalı ömrü

(Həyatını Vətən tarixinin açılmamış qaranlıq səhifələrinin tədqiqinə həsr etmiş İsrafil Süleyman oğlu Məmmədovun əziz xatirəsinə)



Həyatda elə insanlar var ki, öz varlıqları, həyat fəaliyyətləri ilə əbədi yaddaşlara həkk olunurlar, taniyanlar və bilənlər onu özlərinə bir nümunə seçir, ona oxşamağa çalışırlar. Bu insanlar böyük Yarıdan tərəfindən seçilmişlər hesab olunurlar. Belə xoşbəxt taleyin sahiblərindən biri də onu tanıyanların qəlbində yaşayan alim və ziyalı İsrafil Məmmədovdur. 2017-ci ilin dekabrında AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunda görkəmli alim, ictimai və dövlət xadimi, Azərbaycan Respublikası Dövlət Mükafatı

laureatı, tarix üzrə fəlsəfə doktoru İsrafil Süleyman oğlu Məmmədovun anadan olmasının 90 illik yubileyi təntənə ilə qeyd olundu. O zamandan artıq iki ilə yaxın bir vaxt keçir. Həyata həmişə böyük nikbinliklə baxan və İrəvana, Qərbi Azərbaycan torpaqlarına qayıtmaq ümidi ilə yaşayan İsrafil müəllim, çox təəssüflər olsun ki, 2019-cu il iyunun 24-də vəfat etdi. İsrafil müəllimin vəfatı adi bir itki deyil. Xalqımız, əgər belə demək mümkündürsə anadan ziyalı doğulmuş böyük bir insanı, alimi itirdi. Nə etmək olar? Həyatın qanunları belədir.

İsrafil Məmmədov 1927-ci ildə qədim Azərbaycan torpağı Zəngəzur mahalının Mehri rayonunun Əmrəkər kəndində anadan olmuşdur. Onun uşaqlıq, yeniyetməlik illəri Azərbaycan xalqının milli tarixinin ən ağır dövrünə təsadüf edir. XX əsrin dəhşətli repressiya illəri ilə başlayan 1941-1945-ci illər müharibəsi hər bir azərbaycanlı ailəsinin taleyində faciəvi iz buraxmışdı. Zəngəzurdə yaşayan yerli azərbaycanlıların taleyi də belə idi. Əmrəkər kənd orta məktəbini əla qiymətlərlə bitirən İsrafil Məmmədov, 4 il həmin məktəbdə cəbhəyə getmiş müəllimlərini əvəz etmiş, kimya, fizika, riyaziyyat və tarix fənlərindən dərs demişdir. 1947-ci ildə o, Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun tarix fakültəsinin qiyabi şöbəsinə daxil olmuş və buranı 1954-cü ildə bitirmişdir.

Gənc yaşından əmək fəaliyyətinə başlayan İsrafil Məmmədov rayonda nəşr olunan "Kolxoz kəndi" qəzeti ilə əməkdaşlıq edir. 1945-ci ildə o, Mehri rayon Komsomol komitəsinin II, 1946-cı ildə isə I katibi seçilir. 1951-1955-ci illərdə İsrafil Məmmədov İrəvanda Ali Partiya Məktəbində təhsil alır. Bundan sonra o, "Sovet Ermənistanı" qəzetinin redaktor müavini təyin edilir. Çox keçmir ki, İsrafil Məmmədov "Sovet Ermənistanı" qəzetinin baş redaktoru təyin edilir. Ermənistan SSR-də Azərbaycan dilində nəşr olunan mətbuat orqanına rəhbərlik edən İsrafil Məmmədovun diqqətini bu respublikada Azərbaycan milli mətbuatının tarixi məsələləri cəlb edir. Bu mövzuda tədqiqat işi aparın İsrafil Məmmədov tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə almaq üçün dissertasiya işini 1972-ci ildə erməni dilində Ermənistan EA Tarix İnstitutunda müdafiə edir və həmin ildə onun "Ermənistanda Azərbaycan mətbuatı" monoqrafiyası nəşr olunur. XX əsrin 70-80-ci illərində o zaman Azərbaycan SSR rəhbəri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan alimləri keçmiş SSRİ məkanının alimləri ilə elmin bütün sahələrində geniş əməkdaşlıq edirdilər. Belə əlaqələr Ermənistan SSR-in elmi dairələri ilə də mövcud idi. O zaman Azərbaycan alimləri qədim Azərbaycan şəhəri İrəvana

gedərkən onları ilk qarşılayan erməni alimləri ilə onların əlaqələrinin yaradılmasında İsrafil müəllimin böyük xidmətləri vardır. Azərbaycan xalqının tanınmış ziyalıları, akademiklər H.Əliyev, A.Nadirov, F.Qasımzadə, İ.Əliyev və başqaları qədim Azərbaycan şəhəri İrəvanda olarkən İsrafil müəllim onları "Sovet Ermənistanı" qəzetinin redaksiyasına dəvət edər və burada yaşayan azərbaycanlılarla onların görüşlərini keçirirdi.

İsrafil Məmmədov 1990-cı ilədək Ermənistan SSR-də "Sovet Ermənistanı" adlı respublika qəzetinin sonuncu baş redaktoru, Ermənistan SSR Təhsil nazirinin müavini, respublika "Bilik" Cəmiyyəti İdarə Heyəti sədrinin müavini, Jurnalistlər İttifaqı sədrinin müavini, Ermənistan EA Tarix İnstitutunda "Ermənistan SSR-də Azərbaycan mətbuatı tarixi və problemi" üzrə baş məsləhətçi, İrəvan Pedaqoji İnstitutunda tarix fakültəsinin müəllim vəzifələrində işləmişdir. O, Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlıların mədəniyyəti və ictimai fikir tarixinə dair İrəvanda erməni və rus dillərində əsərlər nəşr etdirmişdir.

İsrafil Məmmədov 1990-cı il Qanlı Yanvar gecəsi İrəvanı tərk edib öz ailəsi ilə birlikdə Bakı şəhərinə köçür. Əvvəlcə o, AzTV QSC-də və AMEA Milli Münasibətlər İnstitutunda 2002-ci ilədək çalışmış və sonra A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutuna dəvət olunaraq burada yaradılmış "Azərbaycanlıların deportasiyası və soyqırımı tarixi" şöbəsinə rəhbərlik etmişdir. 2011-ci ildə institutda aparılan yeni struktur dəyişiklikləri ilə bağlı İsrafil Məmmədov elmi bölmə rəhbəri təyin edilmiş və səhhətində yaranmış problemlərlə əlaqədar 2016-cı ildən isə aparıcı elmi işçi vəzifəsinə keçirilmişdir. İsrafil Məmmədov səhhətində yaranmış problemlərə baxmayaraq, Vətən tarixinin ən ağırlı səhifələrindən olan azərbaycanlıların deportasiyası və soyqırımı, erməni təcavüzkarlığı və saxtakarlığı, Azərbaycan həqiqətləri ilə bağlı tədqiqatlarını indi də davam etdirir. O, Azərbaycan, erməni və rus dillərində nəşr olunmuş əsərlərin, o cümlədən, 20-dən çox monoqrafiyanın müəllifidir. İsrafil

Məmmədov 17 elmi əsərin redaktoru, 4 dissertasiya işinin rəsmi opponenti, 4 dissertantın elmi rəhbəri olub. Onun respublika radiosunda Azərbaycan dilində 1145, erməni dilində 2680 elmi-analitik məqaləsi səsləndirilib. İsrafil Məmmədov ümummilli lider Heydər Əliyevin imzaladığı 1998-ci il 26 mart tarixli "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" fərmanından sonra Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyətində çəkilmiş 12 seriyalı "Sarı gəlin" sənədli filminin baş məsləhətçisi və əsas müəlliflərindən biridir. İsrafil Məmmədov erməni vandallarının xalqımıza qarşı soyqırımları, deportasiya, erməni təcavüzkarlığı, Azərbaycan həqiqətləri mövzuları ilə bağlı Moskva, Ankara, İstanbul və Bakıda keçirilən beynəlxalq elmi-nəzəri konfranslarda məruzələrlə çıxışlar etmişdir. O, erməni vandallarının xalqımıza qarşı törətdikləri vəhşilikləri təkzibedilməz tarixi faktlar əsasında Azərbaycan, erməni, rus və ingilis dillərində oxuculara, dünyaya ictimaiyyətinə çatdırıb. Ş.P.Ağayan, A.Q.Hovhannisyanyan, M.Q.Nersesyan, Q.A.Qaloyan və başqa erməni tarixçilərinin qondarma "erməni soyqırımı"ni elmi cəhətdən əsaslandırmağa çalışsalar da, İsrafil Məmmədov bunun əsassız, uydurma olduğunu, Anadoluda, Cənubi Azərbaycanda, Cənubi Qafqazda 2,5 milyon türk-müsəlman əhəlinin qətlə yetirilməsində erməni qəddarlığının erməni tarixşünaslığında qəhrəmanlıq kimi qələmə alındığını, etiraf edildiyini, ilk dəfə "Erməni xalqının tarixi"nin V və VI cildlərdən gətirdiyi faktlarla sübuta yetirib. Onun bu fəaliyyəti erməni faşistlərinin diqqətindən yayınmayıb. Hələ İrəvanda yaşayarkən erməni millətçiləri 1967-ci ildə onun yaşadığı mənzilə bomba qoyaraq onu partladılar. İsrafil Məmmədov XX əsrin 70-80-ci illərində Moskva, İrəvan, Tehran mətbuatında Azərbaycan xalqının rəhbəri Heydər Əliyevin ünvanına böhtanlar yağdıran Kirokasyan, Kotancanyan kimi siyaset dəlallərini ifşa edən məqalələr çap etdirib. Ona qarşı törədilən bu cinayətlər İsrafil Məmmədovu qorxutmur və erməni faşizmini öz yuvasında ifşa etməkdə davam edib. İsrafil Məmmədov erməni millətçilərini özündən çıxaran daha bir addım atır. O, Heydər Əliyevin 1982-ci ildə nəşr olunmuş "Vahid qardaşlıq ailəsində" seriyasından "Sovet Azərbaycanı" adlı kitabını erməni dilinə tərcümə edib və onun İrəvanda nəşrinə nail olub. Burada bir faktı xüsusi olaraq qeyd etmək istəyirəm. 1987-ci ilin sonunda Azərbaycan xalqının dünya miqyasında tanınmış görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev SSRİ dövlətinin rəhbərliyindən uzaqlaşdırıldıqdan sonra, erməni faşizmi xalqımıza qarşı açıq-aşkar fəaliyyətə başladı. Millətimiz üçün ağır fəlakətin yaxınlaşdığını duyan İsrafil müəllim, o zaman Ermənistan SSR rəhbərliyinə müraciət edərək Azərbaycan tarixinə dair arxiv sənədlərinin Azərbaycan SSR-ə verilməsi üçün onların razılığını alır. Bu məsələ ilə bağlı İsrafil müəllim o zaman Azərbaycan SSR rəhbərləri Ə.X.Və-

zirova və A.N.Mütəllibova məktubla müraciət edir, aparılacaq sənədlər üçün iki vaqonun göndərilməsini xahiş edir. Lakin xalqımızın bu günü və gələcəyi üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edən Ermənistan SSR dövlət arxivlərində Azərbaycan tarixinə dair saxlanılan sənədlərin göndərilməsi üçün heç bir addım atılmır. İsrafil müəllimin müraciəti cavabsız qalır. Bütün bunlara baxmayaraq, İsrafil müəllim sakit dayanmır. O, 1990-cı ildə doğma İrəvanı məcburən tərk etdikdən sonra da elmi tədqiqatlarını davam etdirir. 1992-ci ildə t.ü.e.d., prof. mərhum S.Əsədovla birlikdə onun "Ermənistan azərbaycanlıları və onların acı taleyi" (Bakı, 1992) və "Ermənistan azərbaycanlılarının tarixi coğrafiyası" (Bakı, 1995), üç hissədən ibarət "İrəvan dəftəri" (Bakı, 2000), "Tariximiz, torpağımız" (Bakı, 2000), "Erməni kilsəsi və türk-Azərbaycan torpaqlarında doluşmaqda olan "Böyük Ermənistan" kabusu" (Bakı, 2010), "Rus-Türk müharibələrində ermənilərin iştirakı" (Bakı, 2011) kimi erməni faşizmini və onun himayədarlarını ifşa edən çoxsaylı əsərləri nəşr olunmuşdur. Çox məhsuldar, həm də uğurlu elmi və publisistik fəaliyyətinə görə o, üç dəfə Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin, iki dəfə SSRİ "Bilik" Cəmiyyəti İdarə Heyətinin və Azərbaycan MEA Rəyasət Heyətinin fəxri fərmanları ilə təltif edilmiş və "Əməkdar mədəniyyət işçisi" və "Əməkdar jurnalist" fəxri adlarını almışdır. İsrafil Məmmədov AMEA-nın Tarix İnstitutunda fəaliyyətə başladıqdan sonra institutun nəşr etdirdiyi "İrəvan xanlığı. Rusiya işğalı və ermənilərin Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi" monoqrafiyasının müəlliflərindən biri kimi 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Mükafatına layiq görülmüşdür. O həm də Mahmud Kaşğari adına I mükafatın laureatı idi. Qeyd etməliyəm ki, institutun direktoru akademik Yaqub müəllimin təşəbbüsü ilə qədim Azərbaycan torpağı "Zəngəzur tarixi" monoqrafiyası üzərində işə başlayarkən Zəngəzur mahalının 4 bölgəsi - Sisian, Qafan, Mehri və Gorus rayonlarında yaşayan azərbaycanlıların 1941-1945-ci illər müharibəsində iştirakına dair arxiv sənədlərinin instituta təqdim edilməsi İsrafil müəllimin Vətən qarşısında xüsusi xidməti kimi qiymətləndirilməlidir.

Əslində İsrafil müəllimin həyat yolu, onun xalqımızın tarixi düşmənlərindən birinin içərisində yaşayaraq onların öz dilində onlara qarşı açıq-aşkar mübarizə aparması böyük hünər, cəsəret və müdriklik tələb edir. Onun ömür yolu əsl qəhrəmanlıqdır. Bu şərəfli alim ömrü Vətənə, millətə xidmətin bariz nümunəsidir. Bunu unutmamaq, gələcək Böyük Azərbaycanı qurmaq üçün İsrafil müəllimi öyrənmək hər birimizin müqəddəs borcudur.

Cəbi BƏHRAMOV,
AMEA A.A.Bakıxanov adına
Tarix İnstitutunun elmi işlər üzrə
direktor müavini.